

ting toegemeten kreeg. Enige zelfingenomenheid is inherent aan dergelijke ego-documenten. Het afdwingen van bewondering is immers een belangrijk motief om herinneringen te publiceren. Een getuigenis die zolang na de feiten geschreven wordt, is uiteraard beïnvloed door de feitenkennis die de betrokkene 'post factum' heeft opgedaan. Met de nodige omzichtigheid benaderd, vormen de herinneringen van N. Bal hoe dan ook een belangrijke en zeer levendige bijdrage tot de kennis van het Belgisch socialisme in de jaren dertig en tijdens de Duitse bezetting.

M. van den Wijngaert

L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de tweede wereldoorlog*, Xlb, *Nederlands-Indië II* (2 delen; Leiden: Martinus Nijhoff, 1985, viii +1116 blz., f222,50, ISBN 90 6890 037 4).

Tijdens de tweede wereldoorlog nam Nederlands-Indië in tal van opzichten een uitzonderingspositie in binnen de Zuidoostaziatische regio. Ten eerste besloot Japan in mei 1943 Indië wegens zijn rijkdom aan grondstoffen (olie) in te lijven en niet de onafhankelijkheid te verlenen, die het aan China, Birma en de Filippijnen zou geven. Pas in september 1944 werd de onafhankelijkheid van een, in eerste instantie federaal gedacht 'Oost-Indië' toegezegd in ruil voor Indonesische steun aan de steeds vertwijfelder Japanse strijd. De samenhang tussen inheemse deelname aan de defensie en inwilliging van politieke eisen der nationalistes, die Nederland nooit had willen erkennen, werd nu door Japan gehonoreerd. Hierdoor hoopte dit land tevens de eigen positie na de oorlog te versterken.

Een tweede punt, waarop Indië een uitzondering vormde: alleen in Indië vond, mede doordat zich hier een relatief grote groep Europese inwoners bevond, internering van de Europese burgerbevolking op zo een grote schaal plaats. Van de 125.000 geïnterneerden in heel Zuidoost Azië waren er 100.000 in Indië, alleen hier zo drastisch naar sexe gescheiden en van hun omgeving geïsoleerd.

Ten derde: alleen in Indië is het inheems verzet tegen Japan zo beperkt geweest. Samenwerking met de geallieerden werd daarbij niet gezocht. En ondanks verschillende pogingen daartoe is het de geallieerden ook niet gelukt om in de archipel een 'intelligence' op te bouwen. Mede daardoor verkeerden zij, en het Nederlands bestuur in Australië met hen, in een vrijwel absolute onzekerheid over de gebeurtenissen in Indië. Het isolement was volkomen.

Dit zijn slechts enkele van de grote lijnen, die L. de Jong in deel Xlb van zijn geschiedschrijving over Nederland in de tweede wereldoorlog trekt. In dit deel, dat handelt over Indië van maart 1942 tot augustus 1945, geeft hij eerst een helder overzicht van de strijd in de Pacific en schetst hij vervolgens de ontwikkelingen in de Indonesische wereld (inclusief de houding van de Chinezen en Arabieren) en de ervaringen van de (Indische) Nederlanders.

Zoals De Jong ook erkent, hebben zich daarbij noodgedwongen eenzijdigheden voorgedaan. Europese krijgsgevangenen en geïnterneerden hebben met de voorgeschiedenis van de onafhankelijkheidsverklaring meer aandacht gekregen dan het economisch beleid van Japan, de inheemse samenleving en de Indische Nederlanders die op Java

buiten de kampen bleven. Zijn werk is bovendien sterk Java-centrisch. Gebrek aan bronnen is de oorzaak van deze beperkingen. Europeanen zijn tot in deze periode belangrijke woordvoerders voor het Indonesische verleden geweest. Toch rijst de vraag of schrijver niet ook onderzoek had kunnen (laten) verrichten in Japanse archieven. Al dateert een publikatie over deze bronnen van na dit deel 1, het was toch bekend, dat relevant materiaal ondanks grootschalige vernietiging na 1945 over was gebleven. En was het van het RIOD teveel gevraagd om 'oral history' te bedrijven en bijvoorbeeld Indische Nederlanders over hun ervaringen buiten de kampen te interviewen? Dat dit ten aanzien van Indonesië moeilijker was, laat zich raden. Dichterbij huis was dat toch zeker ook ten aanzien van de hier wonende Indonesiërs mogelijk. Nu is zijn werk in hoofdzaak een uitgebreide samenvatting van oudere en recente literatuur, van beperkt Nederlands archiefmateriaal en van tal van egodocumenten.

Het is geen vrolijk boek: De Jong bespaart ons weinig details over het Japanse optreden. Martelingen van de Kenpeitai worden in extenso beschreven evenals de transporten van krijgsgevangenen, hun dwangarbeid, het sadistische optreden van Japanners in de kampen, de executies. Minder systematisch gaat schrijver in op overlevingsstrategieën temidden van zoveel ellende. Wel zoekt hij naar verklaringen voor het harde Japanse optreden, waar ook de inheemse bevolking het slachtoffer van was. Naar schatting stierven twee miljoen Javanen de hongerdood en kwamen enkele honderdduizenden romusha's om. Die verklaringen vindt De Jong in sociale en culturele factoren: de boeren-afkomst van de Japanse bezettingstroepen, dat wil zeggen het meest geïdeologiseerde, minst ontwikkelde en meest wantrouwende deel van de Japanse bevolking, de harde behandeling die Japanse soldaten zelf gewend waren te ondergaan en culturele verschillen tussen Japan en het Westen.

Ondanks die verklaringen blijft Japan de kwade genius van dit deel. Op de vraag of keizer Hirohito als oorlogsmisdadiger beschouwd moet worden (de stelling van Wim Kan) gaat De Jong echter niet in. Evenmin roert hij de journalistieke controverse over het 'Indische kampsyndroom' aan. Wel stelt hij expliciet dat de Europese bevolking in Indië door onder andere het absolute isolement, de onbekende en onberekenbare bezetter en het klimaat meer heeft geleden dan de gemiddelde Nederlander hier. Vergelijking van sterftecijfers van militairen in Japanse (19,4%) en Duitse (3%) krijgsgevangenschap wijst in dezelfde richting. Zij die zich miskend voelen in hun Indische oorlogsverleden en -lijden zullen De Jong dankbaar zijn voor deze duidelijke stellingname. Voor het overige is het alleen jammer, dat hij zich met zijn uitgebreide kennis van onderwerpen, die de publieke opinie beroeren, niet in de discussie heeft gemengd. Het hangt van opvattingen over de taak van de historicus af, of men hem dit euvel duidt of niet.

Concreter kritiek is mogelijk op de gegevens over Sukarno. Dat deze zich voor 1942 herhaaldelijk in anti-Japanse geest zou hebben uitgelaten (206), in 1941 anti-Japanse artikelen zou hebben gepubliceerd (268) en Japan in die tijd 'in woord en geschrift' zou hebben bestreden (1050), is te sterk en in strijd met een eerdere en juistere weergave van diens houding in deel Xla (568). Alleen in een enkel particulier gesprek had Sukarno eerder bezwaren tegen Japan geventileerd. In 1941 schreef hij geen anti-Japanse maar anti-fascistische artikelen tegen Duitsland en Italië, waarbij Japan slechts aarzelend in een enkele zin werd genoemd². Het is mogelijk dat hij in februari 1942 zelf zijn anti-Japanse houding heeft geaccentueerd tegenover de Indische regering om op het laatste moment toestemming tot evacuatie naar Australië te verkrijgen. Dat verzoek, bij zijn

biografen niet te vinden, lijkt overigens veeleer een van zijn emotionele uitingen, vergelijkbaar met zijn eerdere verzoeken om clementie uit 1934, dan een weloverwogen besluit te zijn geweest.

Tot slot: de autobiografie van Sukarno, in 1965 door Cindy Adams op papier gezet, staat bekend als een gekleurde visie achteraf van Sukarno op zijn verleden. De historische betrouwbaarheid wordt in twijfel getrokken. Dat De Jong daaruit citeert en vervolgens die gegevens weerlegt zonder op het karakter van het boek te wijzen, is een ommissie.

i Fukami Sumio, 'Japanese Source Materials on the Japanese Military Administration', in: J. van Goor, ed., *The Indonesian Revolution* (Utrechtse Historische Cahiers VII; Utrecht, 1986) 33-56.

2 Vgl. B. Dahm, *Soekarno en de strijd om Indonesia's onafhankelijkheid* (Meppel, s.a.) 196.

E. B. Locher-Scholten

D. Bosscher, B. Waaldijk, *Ambon, eer & schuld. Politiek en pressie rond de Republiek Zuid-Molukken* (H&W dossier; Weesp: Van Holkema & Warendorf, 1985, 254 blz., f29,50, ISBN 90 269 4593 0).

Ambon, eer & schuld van de Groningse historici Bosscher en Waaldijk is, evenals veel ander onderzoek naar de recente geschiedenis van de Molukse bevolkingsgroep in Nederland, een uitvloeisel van de discussie naar aanleiding van de gewapende acties van Molukse jongeren in de jaren zeventig. Het boek sluit in bepaalde opzichten aan op het door I. E. van der Meulen geschreven, in 1981 verschenen *Dossier Ambon 1950*. Ging het daarin om de houding van de Nederlandse regering tegenover de in april 1950 uitgeroepen Republiek der Zuid-Molukken (RMS), Bosscher en Waaldijk geven aan de hand van onderzoek van schriftelijk materiaal en vraagesprekken met diverse betrokkenen een beeld van de opstelling van politieke partijen en actiegroepen in de kwestie Ambon. Daarbij zijn de auteurs van mening dat deze opstelling is bepaald door de wijze waarop de dekolonisatie van Indonesië door de verschillende groepen werd beoordeeld en verwerkt. Bestudering van de meningsvorming rondom Ambon, en later Nieuw-Guinea, biedt dan ook een goede gelegenheid dit verwerkingsproces te volgen.

In *Ambon, eer & schuld* zijn twee politieke partijen en een actiegroep nader bekeken als zijnde representatief voor twee tegenover elkaar staande stromingen ten aanzien van de RMS. Als vertegenwoordigers van diegenen die de RMS goed gezind waren worden de Anti-Revolutionaire Partij en de stichting Door De Eeuwen Trouw behandeld. In deze kringen leefde sterk het gevoel dat Nederland de pro-Nederlandse 'minderheden' in Indonesië, waarvan de Molukse militairen een van de symbolen bij uitstek waren, in de steek had gelaten. Dit gevoel was gekoppeld aan een tamelijk negatief beeld van de regering in Indonesië. De opheffing van verschillende deelstaten in het begin van 1950 versterkte dit gevoel alleen maar. Met Ambon deed zich voor deze groep nu de gelegenheid voor om althans nog iets voor een van de minderheden te doen waarbij voor de ARP de geloofsverwantschap voor een sterke emotionele binding zorgde. Bosscher en Waaldijk geven een boeiend verslag van de debatten binnen die partij toen bleek dat verregaande stappen van Nederlandse zijde niet te verwachten waren, dit ondanks oproepen die ook door de ARP waren gedaan. Het partijbestuur neigde er, overigens zeer voorzichtig, toe de